

Carlo Ginzburg, *Brânza și viermii. Universul unui morar din secolul al XVI-lea*, traducere de Claudia Dumitriu, București, Editura Nemira, 1997, 256 p.

Într-un context istoriografic dispus să asimileze metodologia și conceptele microistoriei, o revenire asupra cărții lui Carlo Ginzburg publicate, într-o primă ediție, în 1976, la celebra editură Einaudi din Torino, nu e de prisos. Demersurile istoriografice concentrate pe reconstituirea unor traiecte biografice individuale, privite în întrepătrunderea lor cu macroistoria, nu sunt benefice doar în relevarea multitudinii experiențelor istorice, dar evidențiază, judicios, pregnanța acelei *social history*.

Autorul e cunoscut lectorilor români și printr-o altă carte de excepție, consacrată presiunii și represiunii exercitate de Biserică, în perioada de efervescentă religioasă de la sfârșitul Evului Mediu și a emergenței Reformei și Contrareformei, pentru reinstaurarea controlului asupra ansamblului societății: *Istorie nocturnă. O interpretare a sabbatului*, traducere de Mihai Avădanei, cu o postfață de Valeriu Gherghel, Iași, Editura Polirom, 1996.

Cartea prezentată de noi, aici, își propune, în subtitlu, să reconstituie “universul unui morar din secolul al XVI-lea”. De ce “Brânza și viermii”? Cosmogonia lui Menocchio, personajul acestei captivante cărți, este parte indestructibilă a viziunii sale despre religie, rolul Bisericii și locul său în lume. Ideea generării viului din inanimat, din haos, cum crede el, împărtășită și de cărturarii vremii, îi este servită de experiența cotidiană, care îl ajută, datorită independenței sale de gândire, să-și explice misterul creației și al naturii divine: “Din cea mai perfectă substanță a lumii, îngerii fost-au făcuți de natură, *așa cum dintr-o brânză se fac viermii* [subl. în text – n. D.B.], dar ieșind afară primesc voință, intelect și memorie de la Dumnezeu” (p. 105), divinitatea supremă fiind, la rândul-i, percepută într-o incredibilă cheie materialistă și vag panteistă: “Ce-i asta, ăst Dumnezeu? Altceva decât pământ, apă și aer” (p. 119); “credea că lumea întregă e Dumnezeu” (p. 120).

Prefața (pp. 7-32) prezintă considerațiile metodologice și amendările terminologice ale autorului, printr-o raportare critică la adresa unor contribuții de istoria culturii, precum acelea ale lui Robert Mandrou, Geneviève Bollème sau Michel Foucault, în jurul conceptului de “cultură populară” și a schimburilor cu cultura “înaltă”. Considerat echivoc și implicând o înțelegere denaturată a concepției despre lume a claselor populare, termenul este explicat și se insistă asupra schimburilor în ambele direcții, dinspre gândirea și creația *clasesor subalterne* spre cultura claselor dominante și invers. Este respinsă astfel teza lui

Robert Mandrou (vezi Robert Mandrou, *De la culture populaire aux 17e et 18e siècles: la Bibliothèque bleue de Troyes*, Paris, Stock, 1964 și Idem, *Cultures ou niveaux culturels dans les sociétés d'Ancien Régime*, în “Revue des études sud-est européennes”, 1972, 3, pp. 417-422) despre separația dintre cultura celor dominați și înalta societate, cel puțin pentru perioada avută în discuție. Însuși Georges Duby, care s-a ocupat de răspândirea “modelelor culturale” în societatea feudală, recunoscând existența unei comunicări în dublu sens, opina, totuși, asupra direcției predominante – dinspre mediile aristocratice, princiare și ecleziastice spre baza socială – a elementelor culturii și a circulației ideilor (Georges Duby, *Difuzarea modelelor culturale în societatea feudală*, în Al. Duțu, *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*, București, Editura Meridiane, 1986, mai ales pp. 224-225). Plecând de la orientări metodologice și terminologie uzitate de sociologia, antropologia și teoria literară de sorginte marxistă și structuralistă (cazurile lui Antonio Gramsci sau Mihail Bahtin, de exemplu, indicate de autorul însuși), autorul depășește aceste abordări, înțelege și avertizează asupra faptului că lumea pierdută, a gândirii țărănești de la sfârșitul secolului al XVI-lea, nu poate fi redată decât “cu un gest arbitrar”, căci “[c]ultura aceea a fost distrusă” (p. 22). Care este utilitatea și relevanța acestei abordări? Sunt reprezentative ideile și credințele unui singur individ pentru nivelul său social? Mai întâi, este folositor a “lărgi conceptul istoric de «individ» către nivelul inferior” (p. 16). Apoi, cazul însuși al acestui morar, diferit, totuși, de consătenii săi, un “caz-limită”, spune autorul (p. 17), trebuie scrutat, căci e fragmentul subțire, ajuns până la noi, al unei lumi ascunse, pierdute, opace (p. 22).

Conținutul cărții, cuprins în 62 de paragrafe, urmat de un amplu, util, dar mai greu de urmărit aparat critic, întrucât notele nu sunt numerotate, ci indicate prin trimiteri la numărul paginii, este fascinant. Ancheta asupra cazului morarului Domenico Scandella, zis Menocchio, din Friuli, în nord-estul Italiei, judecat de inchizitori în două procese, primul în 1584, iar următorul în 1599-1600, soldat cu condamnarea la moarte a acuzatului, este urmărită atent de Carlo Ginzburg, care construiește, ca într-un roman polițist, un subiect cu o intrigă captivantă. Istoricul are erudiția necesară, dar și talentul scriitoricesc de a oferi o perspectivă caleidoscopică asupra “cazului”, dar și a contextului social și cultural din epocă, cu reveniri, lămuriri din aproape în aproape, totul într-un stil savant și rafinat. Într-un anume sens, Menocchio este pretextul autorului de a emite ipoteze, a face raționamente și conexiuni, a sugera legăturile dintre cultura savantă și aceea țărănească din epoca Contrareforme. Autorul pornește de la microistorie, dar se folosește din plin de arsenalul istoriei ideilor, a istoriei culturii, istoriei Bisericii,

într-un amplu registru interdisciplinar. Printr-o atentă reconstituire a biografiei intelectuale a unui individ de stare socială modestă, biografie contextualizată istoric, cultural și social, se reflectează asupra problemei schimburilor, puțin vizibile, datorită opacității izvoarelor și oralității creației claselor, între cultura înaltă și cultura populară. “Cazul” lui Menocchio se inserează pe fundalul represiunii și desființării culturii populare, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, atunci când crizele determinate de diferențierile sociale și de instrumentalizarea ideilor religioase ale Reformei au impus claselor dominante exigența de a recupera, inclusiv ideologic, formele de control asupra maselor (pp. 189-190). Aceasta este concluzia istoricului Carlo Ginzburg, care observă, congruent, că, în aceleași luni în care papa Clement al VIII-lea însuși se apleca asupra situației bietului morar din Friuli, cerându-i moartea, se încheia, la Roma, procesul intentat lui Giordano Bruno. “E o coincidență ce poate simboliza dubla bătălie, împotriva culturii înalte și a celei de jos, dusă de ierarhia catolică în acei ani, pentru a impune doctrinele aprobate de Conciliul din Trento” (p. 191).

Nu pot fi ocolite anumite nedumeriri suscitade de carte. În ciuda criticilor autorului, el însuși avansează o serie de ipoteze și considerații, insuficient probate, în legătură cu anumite probleme, cum ar fi cele legate de moștenirile arhaice ale culturii și ale religiei țărănești, de relațiile, mai degrabă presupuse, ale țăranilor din zona venetă cu cercurile luterane și anabaptiste, de impactul culturii scrise asupra celei orale etc. Carlo Ginzburg construiește, pornind de la datele procesului, un eșafodaj complex –, dar fragil, în egală măsură, căci nu are dovezile necesare, ci se bazează pe presupuneri –, pentru datele esențiale ale culturii populare (termen echivoc, la rândul-i) și pentru relațiile cu cultura înaltă a epocii. Accentele ideologice ale unei viziuni marxizante se resimt în relaționarea ideilor și înnoirilor religioase din epocă cu imaginarea unei “lumi noi”, altfel spus în banalizarea planului teologic al Reformei protestante și subevaluarea pietății populare, greșeală asupra căreia au atras atenția, între alții, Lucien Febvre și Jean Delumeau. Nu poate fi ocolită, la sfârșitul cărții, întrebarea pe care autorul și-o pune în prefață, referitoare la reprezentativitatea ideilor și credințelor unui singur individ – și acesta excentric – pentru nivelul său social, căci, în ciuda eforturilor istoricului de a ne convinge, dubiile persistă. Dar aceste întrebări sau altele nu diminuează farmecul unei cărți, care se citește cu reală plăcere.

Dinu Balan